

VEDECKÉ SPRÁVY

PETER MARIOT

REKREAČNÉ PROSTREDIE AKO ORGANICKÁ SÚČASŤ ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Peter Mariot: Recreational environment as an organic part of the environment. Geogr. Čas., 29, 1977, 4; 7 figures, 13 references.

The present paper is concerned with the problems of recreational environment as part of the environment. Difficulties connected with its definition are discussed, special characteristics of the recreational environment are shown and fundamental subtypes of the recreational environment in Slovakia are characterized along with their developmental localization aspects, with references to their relation to other types of the environment and to problems of their perspective development. Concluding, the author points out the necessity and great practical significance of studying the recreational environment within the framework of the geographical research of the environment.

ŤAŽISKO SPOJENÉ S DEFINOVANÍM POJMU REKREAČNÉ PROSTREDIE

Hlavné druhy činnosti človeka i jeho nevyhnutných životných potrieb sa prejavujú aj vo funkčnom usporiadaní priestoru, v ktorom človek žije. S rastaním potreby odpočinku ako protipólu pracovnej aktivity vzrastajú preto aj prejavy prítomnosti rekreačných plôch v krajine. K príčinám vzrastu záujmu obyvateľstva o účasť na rôznych formách cestovného ruchu patrí najmä neustále vzrastajúce psychické zaťaženie človeka, ktoré ho vyčerpáva aspoň rovnako, keď nie viac ako fyzická námaha.

V posledných rokoch preto časti krajiny s priaznivými predpokladmi na rozvoj cestovného ruchu čoraz očividnejšie získavajú novú funkciu. Na ich území sa formujú základné črty rekreačného prostredia, ktoré popri obytnom a výrobnom prostredí vytvára organickú, na určitom stupni vývoja spoločnosti nevyhnutnú súčasť jej životného prostredia. Proces tvorby rekreačného prostredia treba preto pokladať za objektívny, nevyhnutný sprievodný jav vývoja súčasnej spoločnosti. Práve pre svoju nevyhnutnosť a nenahraditeľnosť si plánovitý rozvoj rekreačného prostredia zasluhuje rovnakú pozornosť ako výstavba a regulované formovanie obytného alebo výrobného prostredia.

Pri tomto konštatovaní však hneď treba dodať, že optimalizácii tvorby re-

kreačného prostredia sa zatiaľ nevenuje dostatočná pozornosť, resp. dôraz, ktorý si vzhľadom na svoju úlohu zasluhuje, čo súvisí najmä so zatiaľ prevažujúcim zameraním záujmu vedeckotechnickej spoločnosti na sféru výroby, prípadne bývania a s tým súvisiacou veľmi krátkou tradíciou orientácie pozornosti aj na rekreačné aktivity a z nich rezultujúce rekreačné prostredie. Neustále umocňovanie potreby rekreácie v živote človeka a prejavov ich prítomnosti vo fyziognómii i funkčnej štruktúre krajiny však čoraz naliehavejšie upozorňujú na nevyhnutnosť zaostriť pozornosť aj na tento špecifický a hoci veľmi prirodzený, z určitých aspektov zatiaľ málo preskúmaný sprievodný znak života moderného človeka.

Jedna z ciest, ktoré vedú k plánovitému rozvoju rekreačného prostredia, je poznanie jeho základných, najcharakteristickejších črt, lokalizačných väzieb, interakčných vzťahov k iným prvkom systému životného prostredia a v neposlednej miere aj vnútornej štruktúry alebo variantov prejavov jeho foriem. O týchto otázkach sa v teoretickej rovine zatiaľ pomerne málo diskutovalo aj v rozsiahlejších prácach [4, 5, 13, 14, 15, 16]. Súvisí to nielen s celkovou zložitou problematikou životného prostredia ako systému, ktorý zatiaľ nemá pevne a jednoznačne stanovenú skladbu, objasnenú definíciu a doriešený pojmový aparát. K týmto činiteľom prispieva aj skutočnosť, že i cestovný ruch ako pomerne mladý a obzvlášť zložitý proces nie je zatiaľ dostatočne známy, o čom svedčí aj to, že celý rad pokusov o definíciu cestovného ruchu, uskutocňovaných na vysokej vedeckej úrovni, nepriniesol jednotné určenie obsahu tohto pojmu. Ani v geografickej literatúre sa cestovný ruch nedefinoval jednoznačne [15], takže definovať ďalší pojem „rekreačné prostredie“, odvodený z konkrétnych prejavov cestovného ruchu v prostredí, ktoré človeka obklopuje, je o to ťažšie a zložitejšie. Na úspešný pokus o takúto definíciu pri stave súčasných vedomostí o životnom prostredí a cestovnom ruchu nie sú zatiaľ vytvorené všetky predpoklady.

Napriek tomu však nič nebráni úvahám a pokusom o zistenie podstaty hlavných črt a väzieb prostredia, v ktorom človek nachádza vhodné možnosti pre odpočinok, regeneráciu či obnovenie fyzických a najmä duševných síl. Práve získanie bohatého počtu takýchto informácií umožní lepšie spoznať osobitosti podobného prostredia, a tým vytvoriť podmienky na definovanie rekreačného prostredia. Dovtedy, kým sa tak nestane, pojem rekreačné prostredie ostáva presnejšie nedefinovaným označením, pod ktorým väčšina odborníkov rozumie prevažne to isté. V okrajových sférach rozsahu tohto pojmu sa však môžu ich názory na príslušnosť alebo nepríslušnosť určitého súboru k rekreačnému prostrediu rozchádzať, najmä v závislosti od vedného odboru, ktorý si ho všima. Problematika rekreačných priestorov je však natoľko aktuálna, že i napriek tejto logickej disproporcii a schématickým nedostatkom si treba všimnúť prostredie, v ktorom človek nachádza možnosť pre účasť na cestovnom ruchu, pričom v záujme skráteného vyjadrovania možno toto prostredie označovať za rekreačné prostredie a zámerne pripúšťať jeho široký i nejednotný výklad až dovtedy, kým ho nebude možné jednoznačne a vyčerpávajúco definovať. Dôkazom toho, že sa týmito úvahami nedopúšťame niečoho neprípustného, je skutočnosť, že geografia cestovného ruchu, ktorá v posledných rokoch dosiahla pekné výsledky, definuje predmet svojho výskumu aj pomocou exaktnej a jednoznačne zatiaľ nedefinovaného pojmu „cestovný ruch“.

Najcharakteristickejšou črtou rekreačného prostredia je jeho funkcia, ktorú plní v systéme životného prostredia. Táto mu poskytuje výsostné, špecifické postavenie vzhľadom na iné typy prostredia, jeho význam, jeho osbitnú štruktúru i ďalšie vlastnosti. Úzko však nadväzuje na chorologický aspekt, ktorý vnáša do problematiky štúdia rekreačného prostredia dynamické vzťahy typické pre cestovný ruch. Hlavné črty rekreačného prostredia vytvárajú preto funkčno-chorologické aspekty, ktoré určujú jeho základné väzby v systéme životného prostredia.

Tento odsek je úvodom k teoretickým úvahám, ktoré majú predstaviť najzákladnejšie črty rekreačného prostredia. Treba však pritom vychádzať z funkčno-chorologického hodnotenia predpokladov cestovného ruchu, ktoré umožňuje vytvoriť priestorový model cestovného ruchu na funkčnej báze [8, 9, 11].

Základnou myšlienkou je, že súbor predpokladov cestovného ruchu možno podľa úlohy, akú majú pri vzniku cestovného ruchu, rozdeliť na 3 základné skupiny s osobitným postavením v priestore.

Skupina lokalizačných predpokladov cestovného ruchu určuje miesto jeho výskytu v krajine. Póly ich výskytu majú k okoliu kontrakčný vzťah. Selektívne predpoklady určujú spôsobnosť spoločnosti zúčastniť sa na cestovnom ruchu; od nich závisí kto, kedy, na ako dlho a akým spôsobom sa zúčastní na cestovnom ruchu. Póly ich intenzívneho výskytu majú k okoliu disperzný vzťah. Vzhľadom na to, že oba druhy pólov ležia v rôznych častiach územia, musí nevyhnutne jestvovať ďalšia skupina predpokladov cestovného ruchu, ktorá umožňuje realizovať spojenie kontrakčných vzťahov pólov lokalizačných predpokladov s disperznými vzťahmi pólov selektívnych predpokladov. Vzhľadom na jej funkciu túto skupinu predpokladov možno nazývať skupinou realizačných predpokladov cestovného ruchu; tieto teda dovoľujú usmerniť jestvujúci záujem o účasť na cestovnom ruchu, ktorý je koncentrovaný v póloch selektívnych predpokladov do území majúcich na to vhodné predpoklady, teda do pólov lokalizačných predpokladov. Realizačné predpoklady cestovného ruchu sú preto pre jeho vznik rovnako dôležité ako skupina lokalizačných alebo selektívnych predpokladov.

Rozmiestnenie týchto dvoch skupín predpokladov cestovného ruchu v priestore, ako aj ich vzťahy k okoliu dovoľujú načrtnúť priestorový model cestovného ruchu v podobe znázornenej na obr. 1.

Vychádzajúc z tohto priestorového modelu cestovného ruchu, za rekreačné prostredie možno označiť póly lokalizačných predpokladov cestovného ruchu (L), teda územia, v ktorom sú priaznivé predpoklady na koncentráciu účastníkov cestovného ruchu. Či sa však účastníci cestovného ruchu v póloch jeho lokalizačných predpokladov skutočne objavajú, závisí od ich väzby s pólmi selektívnych predpokladov cestovného ruchu (S) pomocou realizačných predpokladov (R), z čoho možno odvodiť konštatovanie, že rekreačné prostredie má

Obr. 1. Funkčno-chorologický model cestovného ruchu. L — póly lokalizačných predpokladov, S — póly selektívnych predpokladov, R — realizačné predpoklady cestovného ruchu.

potenciálny charakter. Vo svojej najjednoduchšej podobe, určovanej atraktivnosťou lokalizačných predpokladov cestovného ruchu, jestvuje nezávisle od potrieb spoločnosti. Iba spoločnosť na určitom stupni technického rozvoja je schopná, resp. pociťuje potrebu využívať jeho špecifické vlastnosti, čo súčasne značí, že až v určitom štádiu rozvoja spoločnosti sa územia s priaznivými predpokladmi na cestovný ruch dostávajú z tohto aspektu do sféry jej pozornosti, ktorá si tieto potenciálne vhodné časti krajiny osvojuje podľa svojich možností i potrieb a pretvára na funkčne špecificky orientovanú časť svojho životného prostredia, teda na rekreačné prostredie. K pôvodným potenciálnym predpokladom území pribúdajú tak prvky skupiny realizačných predpokladov, ktoré sú orientované prevažne na zlepšenie využitia možností určených lokalizačnými predpokladmi cestovného ruchu.

Tretia vlastnosť rekreačného prostredia sa tiež dá odvodiť z načrtnutého modelu. Z hľadiska účastníka cestovného ruchu rekreačné prostredie vystupuje ako územie, ktoré sa nachádza inde ako bezprostredné miesto jeho bydliska. Od rozmerov vzdialeností medzi rekreačným prostredím a miestom bydliska účastníka cestovného ruchu závisí charakter účasti na cestovnom ruchu, ktorý v rozhodujúcej miere určuje aj rozsah zásahov človeka do potenciálne vhodných častí krajiny, čím formuje fyziognomickú i funkčnú rozmanitosť rekreačného prostredia.

Ďalšou vlastnosťou rekreačného prostredia je jeho schopnosť územne sa prelínať s inými typmi životného prostredia. Táto skutočnosť vôbec nie je v rozpore s konštatovaním o jeho špecifickom postavení vzhľadom na iné typy prostredí. Z hľadiska funkcie rekreačné prostredie má skutočne svoje výsostné postavenie, ktorého úlohu nemôže prevziať ani obytné, ani výrobné prostredie. V priestorovom priemete sa však táto funkcia môže objavovať v oblastiach alebo lokalitách, ktoré súčasne plnia aj obytnú alebo výrobnú funkciu. Ako príklad pozitívneho výskytu týchto vzťahov možno spomenúť vysokohorské, najmä však alpské dedinky alebo hydrocentrály s vodnými plochami. Naproti tomu na spoločný výskyt rekreačnej, obytnej a výrobnéj funkcie negatívne vplývajú najmä veľmi urbanizované územia, ťažobný alebo chemický priemysel, rastlinná výroba zameraná na pestovanie zrnín a pod.

K vlastnostiam rekreačného prostredia patrí aj priaznivá komunikačná dostupnosť, ktorá je nevyhnutnou podmienkou na premenu potenciálne vhodných častí krajiny na skutočne využívané územia, čo súvisí s potrebou premiestnenia účastníkov cestovného ruchu z obytných alebo výrobných priestorov do rekreačných. Pritom všeobecne platí zásada, že čím sa rekreačné prostredie intenzívnejšie využíva, tým sú možnosti prístupu k nemu priaznivejšie a obrátene.

K vlastnostiam rekreačného prostredia možno zaradiť aj trend k postupnej urbanizácii, čo súvisí s neustálym tlakom na rozširovanie materiálnotechnickej základne cestovného ruchu, teda na rozširovanie častí realizačných predpokladov cestovného ruchu a s tým spojenými dôsledkami, ktoré hlboko zasahujú do formovania krajiny. Pri živelnom rozvoji môže mať tento trend negatívne dôsledky, ktoré postupne znižujú hodnotu rekreačného prostredia, v extrémnych prípadoch až do jeho úplného zániku.

Rekreačné prostredie má ešte niekoľko ďalších vlastností, ktorých predstavenie z veľkej miery závisí od zorného uhla pohľadu na komplex jeho vzťahov v rámci systému životného prostredia. Dôležitou úlohou do budúcnosti zostáva

tieto vlastnosti objavovať, systematicky zoraďovať a vytvárať tak základy pre široký súbor informácií, ktoré bude možné využiť na formulovanie teórie rekreačného prostredia. Vychádzajúc z nej sa budú dať predpovedať základné smery jeho vývoja a stanoviť opatrenia na jeho riadenie v súlade s optimálnymi potrebami spoločnosti.

ZÁKLADNÉ SUBTYPY REKREAČNÉHO PROSTREDIA NA SLOVENSKU

Charakter lokalizačných predpokladov cestovného ruchu na Slovensku je veľmi pestrý a vytvára priaznivé podmienky na zastúpenie a rozvoj rôznych subtypov rekreačného prostredia na našom území. Rozmiestnenie, charakter a stupeň rozvoja, v ktorom sa tieto subtypy nachádzajú, úzko súvisia s činiteľmi, ktoré ovplyvňujú rozšírenie a zastúpenie rôznych druhov cestovného ruchu na Slovensku. Vzájomné väzby medzi rekreačným prostredím a krajinou sú preto odzrkadlením jestvujúcich vzťahov medzi cestovným pohybom a krajinou. Pozorovanie týchto vzťahov z aspektu rekreačného prostredia posúva iba viac do popredia intenzívnejšie využívané územia a ponecháva v úzadí miesta i oblasti s menšou intenzitou prejavov cestovného ruchu.

V súvislosti s tým možno ako jeden z prístupov k vymedzeniu hlavných funkčných subtypov rekreačného prostredia použiť kritérium času (dĺžka a sezónnosť pobytu účastníkov cestovného ruchu) v kombinácii so základným druhovým rozdelením cestovného ruchu. Takto stanovený uhol pohľadu na rekreačné prostredie umožňuje rozlišovať funkčné subtypy rekreačného prostredia s prevahou funkcie: *A* — celoročnej rekreácie, *B* — sezónnej rekreácie, *C* — prímestskej rekreácie, *D* — kúpeľnej liečby a *E* — krátkodobého pobytu v meste.

A. Oblasti využívané na dlhodobú rekreáciu po celý rok majú fyziognomicky najvýraznejšie znaky rekreačného prostredia. Zaberajú územia, v ktorých priaznivé lokalizačné predpoklady cestovného ruchu podnecujú obzvlášť intenzívny rozvoj cestovného ruchu. Hoci sa výrazne črtajú dve výraznejšie sezóny návštevnosti (silnejšia letná, a to od júna do augusta, a čoraz viac výrazná zimná, od januára do marca), prichádzajú do týchto oblastí účastníci cestovného ruchu počas celého roka, a preto v nich vzniká hustá sieť zariadení, ktoré primárne alebo sekundárne súvisia s uspokojovaním potrieb účastníkov cestovného ruchu. Osobitne významné medzi nimi sú ubytovacie a stravovacie zariadenia, ktoré sú sústredené väčšinou pozdĺž dôležitých komunikačných osí, a preto ku charakteristickým črtám tohto typu rekreačného prostredia patrí vytváranie rekreačných osád na miestach s dobrou komunikačnou polohou voči okolitým atrakcivitám. Za určitou hranicou ich koncentrácie sa vytvárajú urbanizované jadrá, v ktorých sa čoraz intenzívnejšie prejavuje potreba rozvoja obytnej funkcie.

Tento typ rekreačného prostredia sa na území Slovenska začal formovať iba za posledných 100 rokov, a to v oblastiach, ktoré sa dovtedy iba slabšie hospodársky využívali. Jeho fyziognómia tiež dokumentuje vysoký podiel zásehov človeka kvôli zlepšeniu možností rozvoja cestovného ruchu. Najmä v posledných desaťročiach je aktivita spoločnosti v týchto oblastiach podriadená podmienkam i nárokom rekreačnej funkcie. Výrobná priemyselná funkcia je v nich výrazne obmedzená. Miestami je v tomto subtype rekreačného

Obr. 2. Storočný vývoj rekreačného prostredia Vysokých Tatier dokumentuje aj charakter budov vystavaných v rôznom štýle. Pri Štrbskom plese ho ilustruje odlišnosť exteriéru budovy bývalej stanice električky zo začiatku 20. storočia.

prostredia častá kombinácia rekreačnej funkcie s lesníctvom, pasienkárstvom a obhospodarovaním horských lúk, keďže tento typ rekreačného prostredia sa u nás viaže výlučne na horské oblasti lesov i lúk a má často väčšiu rozlohu. V oblastiach s týmto subtypom rekreačného prostredia sa cestovný ruch prejavil ako mimoriadne dôležitý činiteľ hospodárskej aktivity s vplyvmi nielen na fyziognómiu krajiny, ale aj v sociodemografickej sfére, kde spôsobuje hlbokosiahle pozitívne zmeny, keď ponúka stálemu obyvateľstvu úpravu komunikačných pomerov, pracovné príležitosti, možnosti na sociálne preskúpanie, všestranné utuženie kontaktov s inými oblasťami a pod.

Dôležitým problémom ďalšieho vývoja tohto subtypu rekreačného prostredia na Slovensku je určenie základných mier optimalizácie jeho tvorby, ktoré umožnia regulovať jeho rozvoj tak, aby plnilo svoju významnú funkciu, ale aby nevedlo k zníženiu jeho celkovej hodnoty. Jestvujú náznaky, že táto optimálna miera sa v niektorých oblastiach prekročila a vzniklo reálne nebezpečenie postupného narušania atraktívnosti prvkov komplexu lokalizačných predpokladov, čo v hlbších dôsledkoch viedlo k nežiadúcej degradácii rekreačného prostredia. Práve preto je nevyhnutné využívať jestvujúce rezervy v možnostiach rozptýliť cestovný ruch, a tým aj zväčšiť celkovú rozlohu oblastí s týmto subtypom rekreačného prostredia.

Obr. 3. Novostavba hotela Patria, ktorý otvorili koncom roku 1976, dokumentuje modernú architektúru rekreačných centier (foto P. Mariot).

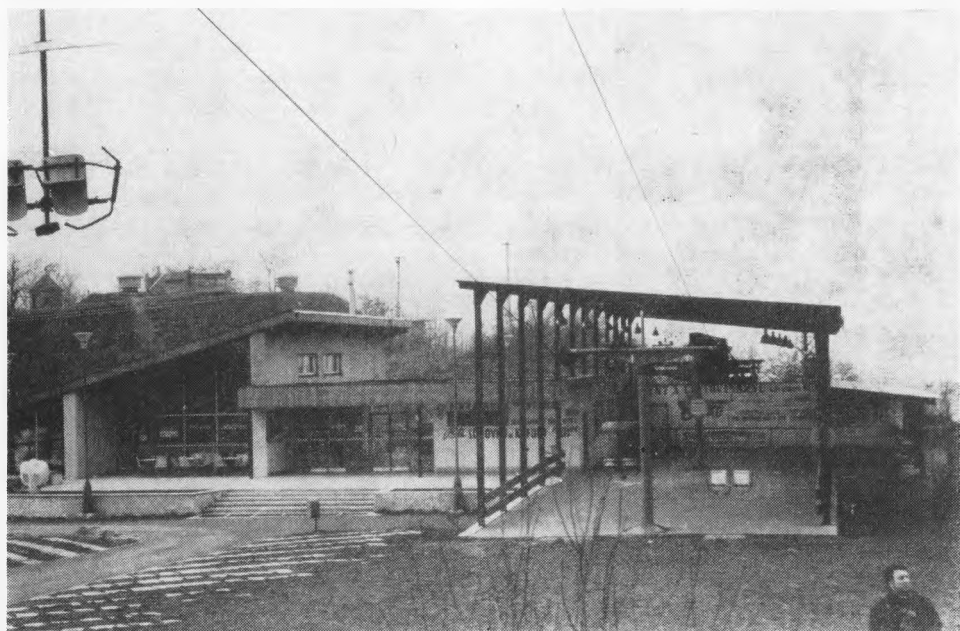
B. Rekreačné prostredie s prevahou funkcie sezónnej rekreácie sa viaže na územia, kde lokalizačné predpoklady na rozvoj cestovného ruchu podmieňujú predovšetkým návštevnosť v letnom období (máj—september), hoci časť návštevníkov prichádza aj v ostatnej časti roka. Keďže počas jarých, jesenných a zimných mesiacov je záujem o tieto územia podstatne nižší ako v lete, prispôbuje sa tejto skutočnosti aj štruktúra materiálnotechnickej základne. Relatívne veľký podiel v nej pripadá na sezónne zariadenia, ktoré sú určitú časť roka mimo používania.

Sezónne nakopenie účastníkov cestovného ruchu v letnom období prináša celý rad problémov, ktoré sú pre tento subtyp rekreačného prostredia typické. Patrí k nim potreba uspokojiť nároky návštevníkov v sieti zariadení, o ktorú niekoľko mesiacov v roku takmer nie je žiadny záujem, a ďalšie problémy spojené so sezónnosťou, ako napr. nevyhnutnosť zorganizovať pobyt a pobyty veľkého množstva účastníkov tak, aby sa zachovala pôvodná hodnota prostredia, otázky prístupnosti územia, zabezpečenia personálu pre sezónne obdobie, problémy sezónneho zásobovania a pod.

Tento subtyp rekreačného prostredia sa prevažne viaže na pobrežie väčších vodných nádrží, pričom pobyt účastníkov je podmienený záujmom o kúpanie a vodné športy. Územia jeho výskytu majú preto menšiu rozlohu a zariadenia sú zoradené prevažne v úzkom páse pri pobreží, čo určuje aj jeho fyziogno-

miu, charakterizovanú strledaním lokálneho nakopenia zariadení s voľnejšími plochami. Územia tohto subtypu rekreačného prostredia majú prevažujúcu rekreačnú funkciu, ktorá je sčasti kombinovaná s funkciou výroby energie, vodohospodárstvom a poľnohospodárstvom. Cestovný ruch v nich vystupuje ako primárny alebo sekundárny činiteľ hospodárskej aktivity s výraznejšími vplyvmi vo fyziognómii krajiny ako v sociodemografickej sfére. Hlavným problémom ďalšieho vývoja tohto subtypu rekreačného prostredia je prijatie opatrení, ktoré zabránia znehodnocovaniu atraktívnosti jeho lokalizačných predpokladov neregulovanou intenzitou návštevnosti. Aj preto treba jestvujúce predpoklady územia SSR dôslednejšie využívať na plánovitú tvorbu tohto subtypu rekreačného prostredia.

C. Rekreačné prostredie s prevahou funkcie prímestskej rekreácie sa vytvára v zázemí väčších slovenských miest (nad 20 tis. obyvateľov) prevažne do vzdialenosti 30—50 km. Jeho vznik súvisí so vzrastajúcou účasťou obyvateľstva SSR na krátkodobých formách cestovného ruchu. Všeobecne sa viaže na tie časti blízkeho okolia väčších miest, v ktorých sú najpriaznivejšie predpoklady na kontakt s prírodou, resp. kde sú najatraktívnejšie kultúrnohistorické predpoklady. Vyhľadáva sa najmä blízkosť zalesnených strání a vodných tokov, resp. vodných plôch. Návštevnosť oblastí s týmto subtypom rekreačného prostredia trvá po celý rok, najmä však s výraznou prevahou pobytov v teplejšom polroku a v dňoch pracovného voľna. Medzi zariadeniami určujúcimi fyzio-

Obr. 4. V rekreačnom prostredí s prevahou funkcie prímestskej rekreácie majú osobitnú úlohu lanovky a vleky, ktoré umožňujú rýchlejšie prekonať výškové rozdiely. Na obraze je dolná stanica sedačkového výťahu na Zobor v rekreačnom zázemí Nitry (foto P. Mariot).

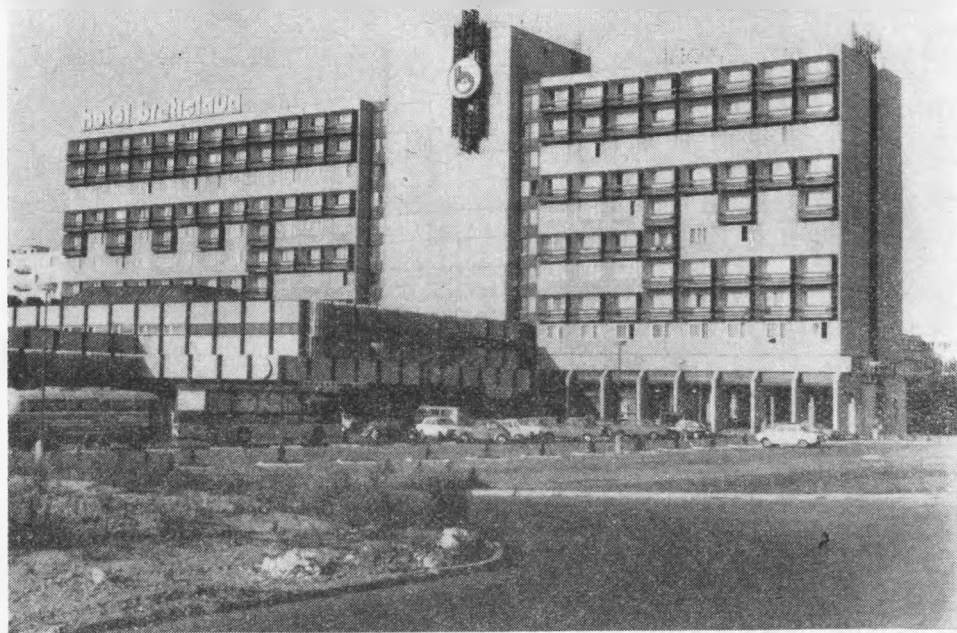
Obr. 5. Jadrom subtypu rekreačného prostredia s prevahou kúpeľnej liečby sú zvyčajne väčšie kúpeľné domy lokalizované v kúpeľnom parku. Príklad z Turčianskych Teplíc [Foto P. Mariot].

gnómiu krajiny tohto subtypu rekreačného prostredia dominujú objekty individuálnej rekreácie a nebytovacie zariadenia. Ich vzhľad, rozmiestnenie, rozmery i hojnosť výskytu závisia od charakteru prírodných atraktivít, na ktoré sa viažu. V pohoriach sú rozptýlenejšie, pri vode sú viac koncentrované na líniu pobrežia, v pohoriach sa využívajú po celý rok rovnomernejšie, pri vode prevažne iba v lete a pod.

Veľmi dôležitým aspektom pri formovaní tohto subtypu rekreačného prostredia je komunikačná dostupnosť vo vzťahu k miestu trvalého bydliska účastníkov krátkodobej rekreácie. Vzhľadom na jestvujúce potenciálne rezervy tohto typu území, ktoré však so stupňujúcim záujmom o účasť obyvateľstva na krátkodobej rekreácii nadobúdajú stále aktuálnejší význam, rozhoduje o ďalšom rozširovaní rozlohy tohto subtypu rekreačného prostredia na Slovensku v prvom rade ich komunikačná poloha voči väčším mestám. Aj v týchto oblastiach sa v posledných rokoch výrazne prejavuje proces transformácie ich funkcie s výsledným vyústením z rôznych polôh do jednoznačne rekreačného využitia. Tento trend sa prejavuje aj v obraze krajiny, podstatne menej však zasahuje do sociodemografickej sféry. Ťažiskovým problémom ďalšieho vývoja a rozširovania rozlohy území s týmto subtypom rekreačného prostredia zostáva vytýpanie priestorov, ktoré by svojou atraktivnosťou, rozlohou i polohou vyhovovali vzrastajúcim nárokom obyvateľstva SSR na krátkodobú rekreáciu mimo miesta trvalého bydliska. Navyše treba uviesť do života opatrenia, ktoré

by zabezpečili, aby si tento subtyp zachoval predpoklady na primárne plnenie rekreačnej funkcie, keďže v územiach s inou primárnou úlohou podporuje vznik konfliktných situácií.

D. Subtyp rekreačného prostredia s prevahou funkcie kúpeľnej liečby má v ČSSR i v zahraničí za sebou najdlhšie obdobie vývoja. Viaže sa prevažne na lokality s výskytom balneologicky hodnotných prameňov, v poslednom storočí aj na miesta s osobitnými klimatickými podmienkami. Stupeň rozvoja tohto subtypu rekreačného prostredia závisí v rozhodujúcej miere od výdatnosti prameňov a špecifickosti ich indikácií, resp. od ich atraktívnosti, meranej často exaktne ťažko vyjadriteľnými činiteľmi módnosti. Vzhľadom na dávnu históriu využitia liečivých prameňov sa tento subtyp rekreačného prostredia spája v balneologických kúpeľoch s prostredím sídel. V ich rámci sa však podľa miery atraktívnosti prameňov vytvorila osobitná funkčná štvrť s výraznou prevahou kúpeľnej liečby. Viaže sa prevažne na bezprostredné okolie výskytu výverov liečivých minerálnych, resp. termálnych vôd a je v obraze sídla často fyziognomicky takmer cudzím, špecifickým prvkom. Jeho najcharakteristickejšími črtami sú prevaha budov slúžiacich verejnosti, výrazné zlepšenie úpravy prostredia, špecifická štruktúra zariadení obchodnej siete a veľký podiel účasti hostí (osôb, ktoré majú iné miesto trvalého bydliska) na živote tohto komplexu.

Obr. 6. V subtype rekreačného prostredia s prevahou krátkodobého pobytu v meste vystupujú ako jadrá väčšie ubytovacie zariadenia. Názorným príkladom je hotel Bratislava v Bratislave s 950 lôžkami (foto P. Mariot).

Podobnú štruktúru majú aj klimatické kúpele, viazané prevažne na vysokohorské a horské prostredie, v ktorom dominujú prvky horskej krajiny.

Pobyt návštevníkov v tomto subtype rekreačného prostredia trvá nepretržite po celý rok, čo podmieňuje možnosť liečebného využitia, ktoré závisí od výdatnosti prameňov. Napriek tomu, vzhľadom na turistickú atraktivnosť týchto centier, čoraz výraznejšie sa v nich objavuje aj prvok voľného cestovného ruchu, ktorý formuje základné črty sezónnosti kúpeľných centier. Prelínanie záujmu liečebnej funkcie a využívania v rámci voľného cestovného ruchu vy-

Obr. 7. Príkladom vhodne riešeného rekreačného subcentra v obytnom a výrobnom prostredí je areál hotelu Lux v Banskej Bystrici [foto P. Mariot].

tvára ťažisko komplexu problémov orientovaných na optimálnu tvorbu rekreačného prostredia, s prevahou funkcie kúpeľnej liečby. V niektorých väčších sídlach k tomu môžu pristupovať aj diskrepancie vzťahu rekreačného a výrobného prostredia. Naproti tomu v tomto subtype rekreačného prostredia je kontakt s obytným prostredím veľmi blízky a pri vhodnom usmerňovaní aj vítaný.

Plošné rozšírenie tohto subtypu rekreačného prostredia je v porovnaní s predchádzajúcimi subtypmi pomerne malé. Má výrazné znaky urbanizovaného prostredia s častým zastúpením parkov a okrasných prvkov. Cestovný ruch v ňom vystupuje ako primárny alebo jeden z primárnych hospodárskych činiteľov

s hlbšími vplyvmi aj v sociosfére a celkovom spôsobe života stálych obyvateľov. Hlavné problémy ďalšieho rozvoja tohto subtypu rekreačného prostredia určujú optimálne riešenie vzťahov liečebného a voľného cestovného ruchu, otázky zastupenia obytnej a výrobnej funkcie v kúpeľných centrách a možnosti podstatne širšieho využitia jestvujúcej základne minerálnych prameňov, ktoré sú spojené s ďalšou investičnou výstavbou, nevyhnutnou na ich rentabilnejšie využívanie.

E. Rekreačné prostredie s prevahou funkcie krátkodobého pobytu v meste má na prvý pohľad opticky menej výrazný prejav, avšak v uspokojovaní záujmov obyvateľstva o aktívny odpočinok hrá dôležitú úlohu, pretože jeho podiel na rekreačnom využívaní voľného času sa odhaduje až na 70—80 %. Odohráva sa v dvoch úrovniach, ktoré na seba iba čiastočne nadväzujú.

Prvú reprezentujú záujmy mestského obyvateľstva o možnosť odpočinku v bezprostrednom okolí svojho trvalého bydliska. Viazu sa na sieť športových zariadení, parkov, kultúrnych ustanovizní a pod., zabezpečujú možnosti každodenného odpočinku obyvateľov, ktorí po skončení pracovnej doby vyhľadávajú vnútromestské rekreačné plochy. Pritom platí vzťah, že čím je stupeň urbanizácie vyšší, záujem o podobné plochy je väčší, a preto má byť obyvateľom k dispozícii väčšia rozloha plôch s podobným funkčným využitím. Možno konštatovať, že práve vo sfére uspokojovania niekoľkohodinových potrieb odpočinku obyvateľstva jestvuje najviac sporných otázok v polemike o podiele a úlohe krátkodobého odpočinku vo vzťahu k účasti obyvateľstva na cestovnom ruchu. Podporuje to aj skutočnosť, že krátkodobe využívané plochy s rekreačnou funkciou zatiaľ rozlohou i významom zanikajú vo funkčnom usporiadaní urbanizovaných území, voči ich obytným, resp. výrobným celkom. Riešenie týchto problémov je však pre formovanie účasti obyvateľstva na cestovnom ruchu mimo intravilánu obce veľmi dôležité. Vzhľadom na úzky kontakt so zastavaným územím, veľký podiel na ich riešení pripadá však tvorcom územných plánov.

Druhú úroveň tohto subtypu rekreačného prostredia s prevahou krátkodobého pobytu v meste reprezentuje záujem návštevníkov, ktorí majú trvalé miesto pobytu mimo tohto mesta. Sú to prevažne účastníci zájazdov a mototuristických výletov, ako aj služobných a iných ciest, ktorých priťahuje do miest ich história, dokumenty stavebnej kultúry, ďalšie turistické atraktivity alebo centrálna funkcia. V tomto subtype rekreačného prostredia sa rekreačná funkcia výrazne mieša s obytňou, centrálnou i výrobnou funkciou, takže nevytvára súvislé, fyziognomicky výrazné a rozľahlejšie plochy tak výrazné v rámci sídelného obrazu, hoci objem návštevnosti týchto miest je v absolútnych rozmeroch vysoký a v extrémnych prípadoch presahuje návštevnosť veľkých rekreačných stredísk. Jeho súčasť tvoria historické jadrá, resp. niektoré iné štvrte v rámci väčších sídel. Vzťah rekreačnej funkcie k výrobnej a obytnej funkcii je v týchto prípadoch podradný a v hospodárskej štruktúre väčších sídel rekreačné prostredie tohto typu nenadobúda väčší význam. So vzrastajúcim záujmom obyvateľstva o účasť na cestovnom ruchu sa však čoraz naliehavejšie ukazuje, že tento aspekt nemožno z plánov ďalšieho rozvoja miest vylúčiť, keďže zasahuje aj do sféry zamestnania obyvateľstva a ovplyvňuje štruktúru i výkony zariadení terciárnej sféry. Riešenie problémov územnej distribúcie, optimálnej štruktúry i využívania tohto subtypu rekreačného prostredia patrí medzi hlavné perspektívne úlohy tvorby životného prostredia miest.

Uvedené úvahy sú jedným z prvých pokusov sumarizovať základné vedomosti o rekreačnom prostredí ako súčasť životného prostredia. Preto sa nedá od nich očakávať, že bez zvyšku predstavia ťažiskové problémy, ktoré súvisia s postavením rekreačného prostredia v rámci životného prostredia. Napriek tomu predložený príspevok v stručnej podobe ilustruje vzťahy rekreačného a životného prostredia, predstavuje základné subtypy rekreačného prostredia s ich hrubou charakteristikou i problémami, ktoré budú určovať ich ďalší vývoj. Sú to prvé pokusy o hodnotenie toho, čo charakterizuje rekreačné prostredie, ako sa toto prostredie v rôznych variantoch prejavuje a ako jeho subtypy korešpondujú s odrazom potrieb účasti obyvateľstva na rekreácii v krajine.

Preto môžeme konštatovať, že existuje ešte celý rad možností rozšíriť tieto úvahy o detailnejšie pohľady na problematiku vzťahov cestovného ruchu a krajiny. Každý takýto pokus treba privítať ako prínos, z ktorého možno odvodíť nové zákonitosti utvárania rekreačného prostredia ako dôležitého prvku životného prostredia. Pred geografickými výskumami cestovného ruchu stojí úloha dôslednejšie študovať rekreačné prostredie ako naliehavú, vysoko aktuálnu príležitosť vytvoriť celospoločensky zaujímavé i dôležité podklady pre plánovaciu i riadiacu prax. Splnenie tejto úlohy môže prispieť k celkovému upevneniu pozície geografie ako vedeckej disciplíny, keďže problematika územného a funkčného utvárania rekreačného prostredia má reálne perspektívy zaradiť sa v budúcich desaťročiach na čelo najaktuálnejších otázok, ktoré súvisia s rozvojom spoločnosti a prostredia.

LITERATÚRA

1. DEMEK, J.: Geografie a tvorba životního prostředí. *Studia geograph.*, 24, Brno 1972. — 2. DEMEK, J.: Teoretická geografie, principy a problémy. *Stud. geograph.*, 46, Brno 1974. — 3. Geografia. Životné prostredie (monotematické číslo), 11, 3, Bratislava 1977. — 4. Geografija i turizm. Voprosy geografii, 93, Mysl, Moskva 1973. — 5. Geografičeskije problemy organizacii turizma i otdycha. Vypusk 1, Vypusk 2, Turist, Moskva 1975. — 6. GERASIMOV, I. P. a kol.: Čelovek, obščestvo i okružajuščaja sreda. Mysl, Moskva 1973. — 7. MAIER, J.: Zur Bewertung des landschaftlichen Erholungspotentials aus der Sicht der Wirtschafts und Sozialgeographie. Veröff. der Ak. für. Raumforschung und Landesplanung, 76, 9—20, Hannover 1972. — 8. MARIOT, P.: Ein Beitrag zur Regionierung des Fremdenverkehrs. *Petermans Geographische Mitteilungen*, 120, 4, 285—294, Gotha [Leipzig] 1976. — 9. MARIOT, P.: Funkčné hodnotenie predpokladov cestovného ruchu ako podklad na vytvorenie priestorového modelu cestovného ruchu. *Geogr. Čas.*, 3, 242—254, Bratislava 1971. — 10. MARIOT, P., OČOVSKÝ, Š.: Geografické črty cestovného ruchu na Slovensku. *Náuka o zemi VI, Geographica*, 3, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1973.
11. MARIOT, P.: Príspevok k metóde výskumu potencie krajiny z hľadiska cestovného ruchu. *Geogr. Čas.*, 1, 57—72, Bratislava 1969. — 12. MARIOT, P.: Probleme der Typisierung von Fremdenverkehrsorten in der ČSSR. *Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie*, 6, 37—48, München 1970. — 13. Rekreačionnaja geografija. MFGO, Moskva 1976. — 14. RUPPERT, K., MAIER, J.: Zum Standort der Fremdenverkehrsgeographie — Versuch eines Konzepts. *Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie*, 6, 10—30, München 1970. — 15. *Studies in the Geography of Tourism*. *Frankfurter Wirtschafts- und Sozialgeographische Schriften*, 17, Frankfurt/

Main 1974. — 16. Terminological Problems in Geography of Tourism. Materials of International Symposium Crakow-Zakopane. Zeszyty naukowe Univ. Jagiellońskiego, CDXXIX, Prace geograficzne, 42, Kraków 1976. — 17. ŽIGRAI, F.: Možnosti rekreačného využitia poľnohospodárskej krajiny v Liptove. Životné prostredie, 2, Bratislava 1977.

Петер Мариот

РЕКРЕАЦИОННАЯ СРЕДА — ОРГАНИЧЕСКАЯ СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Автор обращает внимание на проблематику рекреационной среды как составной части окружающей среды. В первой части статьи рассматриваются затруднения связанные с определением понятия рекреационная среда. Констатируется, что это понятие нельзя однозначно определить, если не решена проблема всесторонне верных дефиниций понятий „туризм“ и „окружающая среда“. Несмотря на это возможно и необходимо изучать среду, в которой человек отдыхает. Во второй части статьи автор обращает внимание на некоторые специфические особенности рекреационной среды на основе функционально-хорологической модели туризма, выдвинутой в трудах [5, 6, 8].

Третья часть статьи посвящена короткой характеристике основных субтипов окружающей среды Словакии, к которым автор относит субтип рекреационной среды с преобладающей функцией: *A* — круглогодичной рекреации, *B* — сезонной рекреации, *C* — пригородной рекреации, *D* — курортного лечения, *E* — краткосрочного пребывания в городе. Для каждого субтипа приводятся физиономические признаки субтипа, его локализационные условия, перспективы развития, типические черты с точки зрения туризма, отношения к другим типам среды и обращается внимание на главные проблемы, определяющие дальнейшее развитие субтипа. В заключении автор напоминает необходимость и практическое значение исследования рекреационной среды наряду с географическими исследованиями окружающей среды.

Рис. 1. Функционально-хорологическая модель туризма. *L* — полюсы локализационных предпосылок, *S* — полюсы селективных предпосылок, *R* — реализационные предпосылки туризма.

Рис. 2. Столетнее развитие рекреационной среды Высоких Татр отражается также на характере зданий, построенных в разных стилях. Вблизи Штрбского плеса этот характер иллюстрирован отличиями экстерьера здания бывшей станции трамвая с начала 20 века.

Рис. 3. Новое здание гостиницы Патрия, введенной в эксплуатацию в конце 1976 г., документирует современную архитектуру рекреационных центров. (Фото: П. Мариот).

Рис. 4. В рекреационной среде с преобладающей функцией пригородной рекреации особую роль играют подвесные дороги и подъемники, позволяющие быстро преодолевать разницу в высотах. На рис. нижняя станция кресельной подвесной дороги на горе Зобор в рекреационной области г. Нитры. (Фото: П. Мариот).

Рис. 5. Центром субтипа рекреационной среды с преобладанием курортного лечения являются, главным образом, крупные курортные дома, помещенные в курортном парке. Пример из курорта Турчанские Теплице. (Фото: П. Мариот).

Рис. 6. В субтипе рекреационной среды с преобладанием краткосрочного пребывания в городе выступают в качестве центров более крупные объекты гостиничного типа. Наглядным примером является гостиница Братислава в г. Братислава с 950 местами. (Фото: П. Мариот).

Рис. 7. Примером подходяще решенного рекреационного субцентра в жилой и промышленной застройке города является ареал гостиницы Люкс в г. Банска Быстрица. (Фото: П. Мариот).

Перевод: Л. Правдова

Peter Mariot

FREIZEITUMWELT ALS ORGANISCHER BESTANDTEIL DER UMWELT

Der Autor behandelt die Problematik der Freizeitumwelt als einen Bestandteil der Umwelt. Im ersten Teil des Aufsatzes weist er auf Schwierigkeiten im Zusammenhang mit der Begriffsbestimmung der Freizeitumwelt hin. Er kommt zur Schlussfolgerung, dass dieser Begriff ohne der Lösung der Fragen der allseitig geltenden Begriffsbestimmung „Fremdenverkehr“ und „Umwelt“ nicht eindeutig zu definieren ist. Trotzdem ist es möglich und nötig die Umwelt in der der Mensch seine Freizeit verbringt zu studieren. Im zweiten Teil des Aufsatzes widmet der Autor Aufmerksamkeit einigen spezifischen Eigenschaften der Freizeitumwelt aufgrund des funktional chorologischen Modells des Fremdenverkehrs, der in anderen Beiträgen des Autors abgeleitet wurde [5, 6, 8].

Der dritte Teil des Aufsatzes ist einer kurzen Charakteristik der grundlegenden Subtypen der Freizeitumwelt in der Slowakei gewidmet, zu welchen der Autor Subtypen mit folgender überwiegender Funktion reiht: A — der ganzjährigen Erholung, B — der Saisonenerholung, C — der Stadt-Umlanderholung, D — des Kur- und Heilverkehrs, E — des kurzfristigen Aufenthaltes in der Stadt. Bei jedem Subtyp werden kurz die physiognomischen Merkmale des Subtypes beschrieben, seine Lokalisationsvoraussetzungen, Entwicklungsaspekte, typische Merkmale aus dem Aspekt des Fremdenverkehrs, Beziehungen zu anderen Typen der Umwelt und es wird auf die Hauptprobleme hingewiesen welche die weitere Entwicklung des Subtypes bestimmen werden. Im Schlussteil weist der Autor auf das Bedürfnis und die praktische Bedeutung des Studiums der Freizeitumwelt im Rahmen der geographischen Umweltforschung hin.

Abb. 1. Funktional-chorologisches Modell des Fremdenverkehrs. L — Pole der Lokalisationsvoraussetzungen, S — Pole der selektiven Voraussetzungen, R — Realisationsvoraussetzungen der Fremdenverkehrs.

Abb. 2. Hundertjährige Entwicklung der Erholungsumwelt der Hohen Tatra wird auch durch den Charakter der in verschiedenen Stilen gebauten Gebäude dokumentiert. Beim See Štrbské Pleso illustriert diese Entwicklung die Verschiedenheit des Exteriers des Gebäudes der ehemaligen elektrischen Bahnstation aus dem Anfang des 20. Jahrhunderts.

Abb. 3. Der Neubau des Hotels Patria, das am Ende des J. 1976 geöffnet wurde, dokumentiert eine moderne Architektur der Erholungszentren. (Photo: P. Mariot).

Abb. 4. In der Freizeitumwelt mit überwiegender Funktion der Stadt-Umlanderholung

haben Seilbahnen und Schleppliften, welche Höhenunterschiede schneller zu überwinden ermöglichen, eine eigenartige Aufgabe. Auf der Abbildung die untere Station des Sesselliftes auf den Berg Zobor im Erholungshinterland der Stadt Nitra. (Photo: P. Mariot).

Abb. 5. Den Kern des Subtypes der Freizeitumwelt mit überwiegender Funktion des Kurverkehrs bilden meistens im Kurortpark lokalisierte Gebäude der Heilbäder. Beispiel aus Turčianske Teplice (Photo: P. Mariot).

Abb. 6. Im Subtyp der Freizeitumwelt mit überwiegender Funktion des kurzfristigen Aufenthaltes in der Stadt treten grössere Unterkunftseinrichtungen hervor. Ein anschauliches Beispiel bietet das Hotel Bratislava in Bratislava mit der Bettenkapazität für 950 Personen (Photo: P. Mariot).

Abb. 7. Als Beispiel eines zweckmässig gelösten Erholungssubzentrums in der Wohn- und Produktionsumwelt dient das Areal des Hotels Lux in Banská Bystrica (Photo: P. Mariot).

Übersetzt von A. Mišíková